

Bentes ABC

Et lykønskningskrift til Bente Holmberg på 70-års
dagen 26. marts 2015 fra venner og kolleger
på Nordisk Forskningsinstitut

Bentes ABC er sat med Baskerville Old Face, trykt på PubliKoms papir og fremstillet i 1 eksemplar, der er indbundet af Nordisk Forskningsinstituts konserveringsværksted.

Bentes ABC er derudover en webpublikation, som er tilgængelig på nfi.ku.dk/publikationer/webpublikationer/bentesabc.

Redaktion: Bent Jørgensen & Bo Nissen Knudsen

Opsætning: Bo Nissen Knudsen

Foto: Suzanne Reitz

Copyright: de enkelte forfattere

A

står for arnamagnæansk. Adjektivendelsen -ansk (-iansk), der er udviklet af den latinske endelse -anus, betyder 'vedrørende en bestemt by, person, institution eller lignende' og kan sættes bag på et sted- eller personnavn. Fx kan man til Grundtvig

danne grundtvigiansk. På lignende måde er arnamagnæansk dannet af Arnas Magnæus, som er den latiniserede form af navnet på grundlæggeren af Den Arnamagnæanske Håndskriftsamling.

Arne Magnusson (1663-1730) var Assessor consistorii og Professor publicus ordinarius historiarum et antiquitatum ved Københavns Universitet. Kort før sin død testamenterede han sin samling af "Bøger og Papiirer, baade de trykte og de skrevne" til universitetet. Samlingen blev opbevaret på universitetsbiblioteket indtil et særligt arnamagnæansk institut blev oprettet i 1956 med det formål at sikre og varetage de testamentariske bestemmelser hvad angik (op)bevaring og videnskabelig udnyttelse af håndskrifterne "til Fædrelandets og Publici Nytte".

Arnamagnæansk indgår i forkortet form i arkivsignaturene på håndskrifterne i samlingen, nemlig som AM efterfulgt af håndskrifternes oprindelige numre i samlingen, systematisk ordnet efter emne inden for formatgrupperne folio, kvart, oktav og duodes, fx AM. 28, 8vo. Denne notationsmåde blev standard med det første trykte katalog, der udkom i to bind i årene 1889-1894. Dr.phil. Kristian Kålund (1844-1919) var blevet ansat som bibliotekar i 1883 bl.a. med henblik på at udarbejde et katalog "over den hele håndskriftsamling, affattet med en sådan omhu og nøjagtighed, som stemmer med nutidens videnskabelige fordringer så vel som med de benyttendes tarv." Senere er såvel forkortelses-

punktummet efter akronymet som kommaet mellem nummer og format blevet afskaffet: AM 28 8vo.

Af forarbejder til Kålunds katalog (Den Arnamagnæanske Kommissions arkiv, æske 67) fremgår det at arkivar ved samlingen, Jón Sigurðsson (1811-1879), i koncepter til katalogbeskrivelser af håndskrifterne benyttede forkortelsen "AMagn." Dog anføres i det renskrevne katalog (AM 394 fol.) af hans beskrivelser, som kun omfatter de første 239 foliohåndskrifter, alene håndskriftnumrene. Den første Catalogus over samlingen blev affattet af Arne Magnussons privatsekretær, Jón Ólafsson fra Grunnavík (1705-1779), og er bevaret i tre versioner, heraf den tidligste fortegnelse fra efteråret 1730 (AM 456 fol.) og en kopi af denne fra 1731 (AM 477 fol.) Her skrives også blot håndskriftnummeret inden for hvert format, fx "28. Den Skaanske Loug, caractere Runico exarata" under overskriften "In Octavo Libri Msti. Iuridica". Før Kålunds katalog kan man i udgaver publiceret af Kommissionen for det Arnamagnæanske Legat (nedsat 1772) finde håndskrifter omtalt på følgende måder: "Arnæ No. 557, forma 4ta" og "Codex Arnæus No. 500 in 4to" (1775), "Manuscripta Arna-Magnæana in folio No. 125 & 127" (1826), "codex Arnamagnæanus, inter libros formæ maximæ Nro 242" (1848) og "Det Arnamagnæanske Haandskrift No 28, 8vo" (1877).

amh

B

Bente er en dansk udvikling af *Benedikte* som er lånt fra lat. *Benedicta* - en femininumform af mandnavnet lat. *Benedictus*, glda. *Benedikt*, som er navn på flere paver og Benediktinerordenens stifter Den hellige Benedictus af Nursia († o. 543). De tidligste navnebærere af kvindenavnet *Benedikte* i Danmark er en række nonner i Lund i 1100-tallet og en datter af Ebbe Sunesen som blev gift med den svenske Kong Sverker omkring år 1200.

Navneformen *Bente* er udviklet parallelt med udviklingen af mandnavnet *Bent* af det indlånte *Benedikt*. Trykforholdene i de indlånte former er ikke afklaret, men hovedtrykket må have ligget på første eller tredje stavelse. Det første trin i udviklingen mod *Bent(e)* må derfor have været svind af den tryksvage vokal *-e-* i anden stavelse til formen *Bendikt(e)*. Herefter synes trykket at have været på første stavelse, og efterfølgende med svind af de nu tryksvage *-i-* og *-k-* til formen *Bendt(e)*, hvor det oprindelige *-d-* smelter sammen med *-t(-)*. Kristian Hald har dog anført et mellemtrin med formen *Benkt* i udviklingen til mandnavnet *Bent*.

Bente er et af de mest brugte pigenavne i Danmark i 1900-tallet og var et decideret modenavn i 1940'erne og 1950'erne hvor det var henholdsvis det ottende og det sjette hyppigste pigenavn i landet. Kun i Københavnsområdet er denne mode større i 1930'erne end i de følgende årtier hvor navnet i 1940'erne har sin største andel på Sjælland, mens det i 1950'erne har sin største andel i resten af landet. Navnet følger dermed tendens til at navnemoder begynder i København og derfra spreder sig til resten af landet. Siden 1950'erne er navnet faldet drastisk i brug og bruges nu kun få gange om året. *Bente* følger dermed også den

anden velkende tendens at modenavne viser sig i bølger med omkring 100 års mellemrum – det bliver spændende at se om *Bente*-bølgen stiger igen de kommende år.

beggert

C

Center for Sprogteknologi, i kort form CST, er navnet på den nye afdeling på NFI. CSTs stab består af rundt regnet 25 medarbejdere der til sammen udgør en broget skare af seniorforskere, seniorrådgivere, professorer, adjunkter, softwareudvikle-

re, konsulenter, videnskabelige medarbejdere, AC-medarbejdere, postdocer og ph.d.-studerende. De forskelligartede titler skyldes bl.a. at centeret i tidligere tider var en sektorforskningsinstitution med en lidt anden stillingsstruktur end den på universiteterne. Men sammensætningen er også et udtryk for at softwareudvikling og ressourceopbygning (i form af fx opmærkede korpora og wordnets) indgår som væsentlige elementer i de forskningsprojekter og konsulentopgaver der løses på centeret.

Centeret udgør det nationale center for sprogteknologi. Det betyder bl.a. at det skal være en drivende kraft i at sikre god sprogteknologi til danske brugere – og andre brugere af dansk sprog. Sprogteknologi er blevet en integreret del af vores hverdagsliv, og de fleste bruger det efterhånden dagligt når vi søger information på nettet, når vi oversætter noget via GoogleTranslate, eller når vi anvender skrivehjælp i vores sms'er. Sprogteknologisk forskning er nået langt, og der findes allerede mange værktøjer for de store sprog. Men det er vigtigt for det danske samfund at der også

findes de nødvendige værktøjer for dansk, og at de er på nogenlunde samme kvalitetsniveau som fx de engelske.

I sprogteknologien anvender man i dag stadig mere integrerede løsninger der udover statistisk viden om sproget indbefatter dels syntaktisk, dels semantisk og kognitiv viden. Denne viden kræver opmærkede sprogresourcer og sprogmodeller udviklet for de enkelte sprog, og her fokuserer Centeret selvfølgelig især på dansk. Vi opdeler typisk vores forskningsområde i forskellige specialiseringer, herunder sprogprocessering og sprogresourcer (med opmærkning af syntaks, semantik og diskurs), maskinlæringsmetoder til sprogprocessering, multimodalitet og kognitive modeller, samt forskning inden for mere specifikke sprogteknologiske anvendelser som maskinoversættelse, informationssøgning og spørgsmål/svar-systemer. Endelig har vi på Centeret i de senere år arbejdet indgående med sproglig forskningsinfrastruktur og digital humaniora.

For at sikre at der hele tiden uddannes nye kandidater inden for fagområdet, formidler Centeret den nyeste forskning inden for sprogteknologi via kandidatuddannelsen It & Cognition og gennem flere tilvalgsfag.

bsp m.fl.

D

Dansk tunge er et sprog, som nu kun tales i Island. Eller rettere sagt, for ikke at overdrive, så er det islændinge, som blandt de mange nordiske folk i dag har lettest ved at læse dansk tunge, et sprog som ingen rigtig taler længere. Med dansk tunge henvises der dog ikke til det dansk, som nogle islændinge stadig

mestrer som et gammelt levn fra kolonitiden. Omkring 1130 skrev præsten Ari Þorgilsson sin *Íslendingabók* og *Landnáma* på dansk tunge, eller 'dønsk tunga', som han kaldte det. Selv Snorri Sturluson skrev sin stilistisk ambitiøse *Heimskringla* på dansk tunge. Pudsigt nok skrev islandske forfattere meget mere på dansk tunge end danske forfattere, som foretrak latin. Men hvilket sprog skulle islændinge ellers skrive på? (Latin, selvfølgelig, og det gjorde de også i stort omfang, men disse skrifter har eftertiden for det meste skaffet sig af med.)

Dansk tunge var ikke bare islændingenes sprog, men hele Nordens sprog. Den islandske lovbog *Grágás*, oprindeligt nedfældet i 1100-tallet, forklarer ganske rigtigt, at svenskere, nordmænd, islændinge og danskere taler et og samme sprog, dansk tunge. I den ældste historiske tid var der ikke forskellige sprog i Norden, kun et *continuum af dialekter*. Den senere så velkendte opdeling i vest- og østnordisk var ukendt; den er et moderne konstrukt, opfundet så sent som i 1800-tallet. Og selv denne moderne opdeling giver ikke et fuldt billede. For eksempel fandtes der østnordisk i det østlige Norge, som dog skal tilhøre det vestnordiske område, og der fandtes vestnordisk i det vestlige Sverige. For ikke at glemme 'gutnisk', som hverken er øst- eller vestnordisk. Som bekendt var de geografiske grænser ikke engang de samme som nu. Det første kirkelige centrum i Norden lå i Lund. Det blev ved begyndelsen af 1100-tallet til det danske ærkebispesæde. Men gør det Absalon til svensker?

Det gamle Norden var således et virvar af dialekter uden grænser, for det meste et ensartet sprogfælleskab, men forskelle har rejssende i Norden dog alligevel kunnet mærke, selvom de ikke har haft nogle appellationer eller teoretiske redskaber til at beskrive dem – og de har været ganske umulige at placere geografisk med større sikkerhed. Omkring 1304 forsøgte Dante Alighieri at be-

skrive sprogsituationen i Italien, som mindede om den i Norden, og han fandt over tusind sprogvarianter på den italienske halvø, men intet 'italiensk'. For Dante var den manglende sproglige stabilitet Guds straf og en konsekvens af Babel. Ingen i Norden forsøgte at foretage en lignende beskrivelse. Selv med vores moderne teknologi er dialektgeografi en indviklet sag. Dansk tunge var ikke et fag, man beskæftigede sig med videnskabeligt før starten af 1700-tallet. Da skrev den lærde islandske lovmand Páll Vídalín en studie, som han kaldte 'dönsk tunga'. Denne studie blev trykt i latinsk oversættelse, udvidet og annoteret, som et supplement til den Arnamagnæanske udgave af *Sagan af Gunnlaugi Ormstungu ok Skald-Rafni* (København 1775), s. 220-297, under titelen "*De Lingvæ Septentrionalis Appellatione: DÖNSK TUNGA Commentatio*". Der kan man læse, at man også før i tiden brugte dansk tunge i Saxland og i dele af England. Af oprindelse er dansk tunge dog asiatisk, men blev i tidernes morgen importeret til Norden fra Tyrkiet af Odin og hans mænd, Aserne.

At dansk tunge i virkeligheden er tyrkisk, fik jeg bekræftet nu i foråret, da en af mine studerende i moderne islandsk, en ung tyrkisk-dansk kvinde ved navn Başak Yilmaz, viste sig at have meget lettere ved udtalen af islandsk, dvs. dansk tunge, end nogen anden af mine danske, norske og svenske studerende nogensinde har haft. Det giver jo god mening og er helt i overensstemmelse med kilderne.

gottskálk

E

Edda er på den ene side en betegnelse for eddadigtene, den såkaldte ældre Edda, og en betegnelse for Snorri Sturlusons håndbog om skjaldedigtning, Snorres Edda eller den yngre Edda. I den Arnamagnæanske håndskrftsamling ligger der et ek-

sempel på begge typer. Man kunne mene, at der efter udleveringen slet ikke burde være noget håndskrift med Snorres Edda, mens der burde have været flere håndskrifter med eddadigte tilbage i København end det enlige fragment.

Efter årelange følelsesladede diskussioner om udleveringen af håndskrifter til Island - og kriterierne for en sådan udlevering - blev resultatet i 1965, at håndskrifter, der måtte 'anses for islandsk kultureje, skulle udleveres til universitetet i Reykjavík'. I *Lov om ændring i fundats af 18. januar 1760 for Arne Magnussens Legat*, § 1 stk 3, formuleredes det:

Håndskrifter anses for islandsk kultureje, dersom værket vides eller med betydelig sikkerhed må antages at være forfattet af eller oversat af en islænding, og det tillige indholdsmæssigt alene eller i overvejende grad vedrører Island og islandske forhold eller tilhører den senmiddelalderlige fiktionslitteratur.

Et stridspunkt i håndskrftsagen var netop eddadigtene. Islændingene havde tidligt gjort krav på både Codex Regius af eddadigtene (GKS 2365 4to) og Flatøbogen (GKS 1005 fol.), men en række danske modstandere mod udleveringen af håndskrifter talte imod, bl.a. Ole Widding, den første hovedredaktør på Ordbog over det norrøne prosasprog. Han argumenterede skråsikkert: "Det er usandsynligt, at disse digte er blevet til paa Island, og professor Seip i Oslo har med rette fremhævet, at i hvert tilfælde

digtene om de germanske helte har været skrevet ned i Norge. Det er i sig selv ogsaa helt usandsynligt, at disse sagn skulde være naaet til Island og først der være omsat i digterisk form" (Ole Widding: *Breve, notater, kroniker etc. Vedr. Udleveringen 25/9 1957-16/10 1964*, uden dato). På grund af dets særlig vigtige status blandt håndskrifterne blev det alligevel endeligt besluttet i 1965, at Codex Regius skulle udleveres til Island. Den i det hele taget polemiske udleveringsmodstander Ole Widding mente ikke, at eddadigtene med nogen ret kunne "karakteriseres som Islands aandelige arv", hvorfor ingen af dem ifølge ham burde udleveres. At udlevere dem til Island ville "være ganske uforsvarligt overfor Norge", lød et andet af hans argumenter, og han fortsatte: "[Man laver] et kriterium for delingen, og vil efter det give Islænderne både i pose og i sæk, og alligevel bliver der stillet ultimative krav om udlevering af skrifter uden for kriteriet, så at også Flatøbogen og Den ældre Edda ryger med i købet" (op.cit.). Selvom det i dag kun er ganske få, som vil give Widding ret i påstanden om, at eddadigtene er mere norske, end de er islandske, var det konklusionen af deleudvalget, som blev nedsat i 1971 til fordeling af håndskrifterne mellem Danmark og Island, at eddadigtene *ikke* var blandt de håndskrifter, som var 'islandsk kultureje'. Tilbage i København blev dermed fragmentet, AM 748 I a 4to, som trods sin lidenhed har stor teksthistorisk og kulturhistorisk værdi. Fragmentet gemmer bl.a. den eneste afskrift fra middelalderen af eddadigtet *Balders drømme*. På baggrund af dette håndskrift er der også blevet fremsat teser om, at visse eddadigte er blevet opført dramatisk. Et håndskrifts værdi kan ikke måles efter dets størrelse!

Islænderne fik dog ikke lov til at få de to skatte, Codex Regius og Flatøbogen, uden at give danskerne noget til gengæld, nemlig et håndskrift af Njals saga (AM 468 4to) og Snorres Edda (AM

242 fol.). Når man bladrer i Ole Widdings efterladte papirer i kælderen under bygning 27, fremgår det, at Widding ikke var tilfreds med den byttehandel: "De trøstepræmier, som Islænderne til gengæld lader os få: at vi må beholde ét hs. af Njals saga og ét af Snorres Edda, de er ikke til nogen nytte her i landet når de andre afskibes" (op.cit.). Nulevende Arnamagnæanere er nu alligevel tilfredse. De to håndskrifter er så hyppigt brugt ved fremvisninger, at konservatorerne for nylig har sat dem på en hvileliste for særlig populære håndskrifter.

anlass

F

ODS har flere sider om ordet *fremmed* i forskellige betydninger og i forskellige sammensætninger. De fleste markerer en afstand til det ene eller det andet. Man kan selv føle sig fremmed, men noget fremmed, fx mad, kan opleves som posi-

tivt. Overvejende er de negativt ladede betydninger og sammensætninger dog i overtal. Man kan være fremmedfjendsk, udsætte andre for fremmedhad. Ordet *fremmedarbejder*, der først sent kom ind i det danske sprog, blev anset for at være så uvenligt, at det erstattedes med det blidere *gæstarbejder*.

Fremmedord er også et uvelkomment element i flere sprog, der forsøger at holde dem ude. Det er tilfældet i Island. Men når det kommer til fremmede sprog, så er der forskellige holdninger til dem og deres navne. Man kan opleve enkelte af dem som vanskeligt forståelige; det gælder fx græsk eller kinesisk. Men der ligger intet negativt i denne opfattelse. I Shakespeares *Julius Cæsar* har Casca ikke forstået noget af Ciceros kommentarer på græsk til det

passerede i senatet: ”but those that understood him smiled at one another, and shook their heads; but, for mine own part, it was Greek to me”. Det anses stadig for fint at kunne græsk og kinesisk.

Helt anderledes forholder det sig med de to fremmede sprog kaudervælsk og volapyk (som i øvrigt mærkelig nok behandles mere udførligt i *Den Danske Ordbog* end i Gyldendals *Dansk Fremmedordbog*). *Den Danske Ordbog* har to betydninger af *kaudervælsk*, den gængse, nutidige: sammenblandet og ofte forvrøvet sprog; uforståeligt sprog. Synonymt med *volapyk*; sort tale. Den historiske betydning er det tyske *Kauderwelsch*, oprindeligt om det vælske (rætoromanske) sprog som taltes i omegnen af Chur (Kauder) i Schweiz.

Næsten det samme er tilfældet med ordbogens behandling af kunstsproget volapyk. Den gængse: noget uforståeligt – især om sprog og sprogbrug, synonymt med kaudervælsk, sort tale. Den historiske betydning er et kunstsprog, verdenssprog, konstrueret af en tysk præst J.M Schleyer i 1880. Det var mest baseret på engelske ord, navnet er sammensat af dets ord for verden, *vol*, og *pyk*, sprog, af de engelske ord *world* og *speak*. Også tyske, franske og latinske ord indgik.

I begge tilfælde må det være blandingselementet, der har bevirket den negative holdning til fremmedsproget. Kaudervælsk opfattes – lidt uretfærdigt – som en blanding af flere forskellige sprog, en slags cirkussprog. Og volapyks blandede herkomst har sikret det en negativ klang – det rene volapyk – som ikke er blevet andre samtidige kunstsprog som esperanto og dets aflægger ido til del.

vogt

G

står for *gadesprog*. Ifølge Den Danske Ordbog anvendes *gadesprog* om ”grimt, vulgært og anstødeligt sprog som det tales af (tarvelige) folk der lever det meste af deres liv på gaden”. *Ordbog over det danske Sprog* beskriver slet og ret gades-

sprog som ”*det vulgære bysprog*”. I 2014 udgav Tobias Cadin Borup og Ali Sufi, begge med tilknytning til storbyens hip hop-miljøer, ordbogen *Gade/Dansk ordbog. En håndbog i ghetto-dansk*. Denne lister ca. 450 ord af slang-karakter, flere med arabisk og tyrkisk oprindelse, for eksempel *gadaha* fra arabisk om ’en lighter’ og *kardash* fra tyrkisk om ’en tæt ven eller bror’.

Begrebet gadesprog eller gadedansk går dog noget længere tilbage end til nutidens flerkulturelle storbyer. I 1866 udkom *Bidrag til en ordbog over Gadesproget og saakaldt Daglig Tale* som indeholdt 5000 ord fra gade- og ”pøbelsproget”. I 1866 var det forbundet ved en vis dristighed at lægge akademisk navn til en ordbog af denne type, hvorfor forfatteren valgte at udgive den under pseudonymet V. Kristensen. Navnet dækkede over orientralisten Viggo Fausbøl som gennem to år havde samlet slang og tabuord nok til et ordbogsværk.

På trods af 150 års afstand ligner artiklerne i Fausbølls og Borup & Sufis ordbøger hinanden, både hvad angår opbygning og karakteren af den information der gives. Med et hurtigt sideblik til Politikens *Slangordbog* kunne det tyde på at Fausbølls struktur for en slangordbog har dannet præcedens for genren. Med enkelte undtagelser udelades informationer om etymologisk oprindelse, bøjningsformer og udtale. Fokus er på den enkle betydningsafklaring med tilføjelse af eksempler på anvendelse.

Lad os sammenligne det i denne sammenhæng relevante ord *gade* i de to ordbøger. Med halvandet hundrede år imellem bøgerne er der ikke overraskende beskrevet forskellige betydninger af ordet. Fausbøll:

Gade i Talemaaden: at gaa om i en anden gade = forandre sig.
Men gaaer det ei snart om i en anden Gade,
Er "Berlingske" selv om et Aar - gaaet ind.
Peter 1865, 15, 4.

I Gade/Dansk ordbog står der om *gade*:

Gade

Betydning: Betegner en person, som er rå.

Eksempel: Tag ikke fejl af ham, han er gade

Begge ordbøger giver først en beskrivelse af ordets betydning og dernæst et eksempel på brug. I Gade/Dansk ordbog er eksemplerne konstruerede, går jeg ud fra, idet der ikke angives en kilde. I Fausbølls ordbog, derimod, er langt de fleste eksempler tilføjet en kildeangivelse, som i eksemplet "Peter 1865, 15, 4".

Om der angives en kilde eller ej, markerer en grundlæggende forskel på de to ordbøger. Fausbølls ordbog er resultat af skrivebordsarbejde. På trods af gadesprogets talesprogs karakter har han kun benyttet sig af skrevne kilder. Af flittigt anvendte kilder kan nævnes Grundtvig, Wessel og Ewald. Borup & Sufis ordbog er i modsætning hertil resultat af deres personlige involvering og engagement i de miljøer hvor gadesprog anvendes.

Gaden som sted og metafor for en særlig varietet af dansk dækker i de to ordbøger i alt væsentligt over den samme forestilling om sproget og dets brugere. Gadesprog er, som *Den danske Ordbog* skriver, det anstødelige sprog som anvendes af tarvelige folk på gaden. Gaden bliver i den sammenhæng metafor for noget der

er 'udenfor', uden for det etablerede, uden for det stuerne. Det betragtes af den der er 'inde i varmen, gennem vinduerne ud, fra stuerne og salonerne'. Der er dog siden Fausbølls brug af betegnelsen sket et skred i betydningen fra at gadesprog associeredes med rendesten, skarn og gadedrenge til i dag (også af seriøse sprogforskere) at bruges om "ghettosprog" som associeres med unge med etnisk minoritetsbaggrund.

pq

H

Holmberg er et af de efternavne, der har det godt i dagens Danmark. I modsætning til efternavne som *Jensen*, *Christensen* og *Hansen*, som hvert år bliver flere tusinde navnebærere fattigere, er *Holmberg* sjældent nok til at være populært.

Mens mange bærere af efternavne med endelsen *-sen* skiller sig af med navnet - for eksempel når de bliver gift - eller undlader at give deres efternavn videre til næste generation, er *Holmberg* et navn af typen, som nutidens familier gerne holder fast i. Således stiger antallet af danske *Holmberg*'er hvert år. I løbet af det sidste år er der blevet syv flere af dem, og i skrivende stund findes der ifølge Danmarks Statistik i alt 834.

Navnet har været kendt i Danmark siden 1800-tallet, men Georg Søndergaard lader i sin bog om danske for- og efternavne vide, at det oprindeligt er et svensk slægtsnavn. I 1600-tallet blev det almindeligt blandt den svenske adel at anvende slægtsnavne, som blev til med inspiration fra våben, borge og godser. Blandt præster og lærde kom inspirationen til navnedannelser fra græsk og latin, mens de borgerlige slægtsnavne typisk blev sat sammen

af et første led, som henviste til hjemegnen, og et andet led, som blev hentet fra naturen, for eksempel *-gren*, *-kvist* og (som i *Holmberg*) *-berg*.

Som et oprindeligt svensk navn er det også i dag i Sverige, at *Holmberg* er mest udbredt. Efternavnet bæres af 13.735 svenskere og er nummer 52 på listen over de mest almindelige efternavne i Sverige. I Norge er *Holmberg* til gengæld ikke ret udbredt - her er kun lidt over halvt så mange bærere af navnet som i Danmark, nemlig i alt 466.

Sammensætningen af *holm* og *berg* kan synes pudsigt, da de to elementers betydning ligger tæt op ad hinanden. *Holm* betyder oprindeligt *bakke*, men kan desuden betyde *mindre ø* som i *Birkholm* og *Lindholm* og også *stor ø* som i *Bornholm*. *Berg* betyder *bjerg*.

Begge navneelementer bruges også alene. Der findes i dag 15.846 danskere med efternavnet *Holm*, mens efternavnet *Berg* bæres af 4.176 personer. Af efternavne med *Holm* som første led er *Holmberg* det mest udbredte, mens beslægtede navne som *Holmbech* og *Holmblad* er noget sjældnere. I øvrigt bæres efternavnet *Holmberg* især af københavnere og øvrige sjællændere. Det er også relativt udbredt i Nordjylland, mens der er færre *Holmberg*'er i resten af landet.

kkb

I

står for det internationale navnesamarbejde, som under Bente Holmbergs formandskab i Stednavneudvalget er blevet stærkt udbygget.

Navneforskningen har altid været tværfagligt og internationalt anlagt – idéen til Stednavneudvalget kommer jo eksempel-

vis fra vore norske og svenske nabolande. Samtidig er problemstillingerne ofte de samme for en dansk personnavneforsker som for en spansk eller en koreansk en af slagsen. Derfor er vi begavet med to internationale organisationer for navneforskere, nemlig ICOS og UNGEGN.

Den bredest anlagte af disse er ICOS - *International Congress of Onomastic Sciences* - der samles hvert 3. år til en kongres for person- og stednavneforskere. I en lille intens uge samles navneforskere fra hele verden og lytter til hinanden og diskuterer de seneste forskningsresultater eller de nyeste strømninger og tendenser inden for diverse grene af navneforskningen. Mange livslange venskaber er opstået ved netop ICOS-kongresserne, enten gennem fælles forskningsinteresser eller fordi man sammen har grinet over et foredrag.

UNGEGN - *United Nations Group of Experts on Geographical Names* - er af en helt anden støbning og i et helt andet regi. UNGEGN er et ekspertorgan under de Forenede Nationer hvor tekniske og videnskabelige eksperter i stednavne mødes og diskuterer hvordan man normerer stednavne i en international kontekst samt foreslår hensigtsmæssig ageren i nationale og internationale stednavnespørgsmål - samt forestår konverteringsnormer for et skriftsprog til et andet.

gammelt

J

Substantivet *jætte* svarer til oldislandsk *ǰtunn*, oprindeligt et fællesgermansk **etuna* i betydningen 'grovæder'. I de islandske middelalderkilder kendes jætterne som de nordiske guders modstandere: Den dag jætterne vinder over guderne i krig, udbryder ragnarok. I østnordisk tradition benyttes betegnelsen *jætter* i flæng med *kæmper*, *trolde* og *turser* (*tusser*) om en kæmpeslægt man tænkte sig levede i urtiden, og som formede landskabet.

Ifølge et sagn fra Sejerø fra det 19. århundrede ønskede en jætte på Vestsjælland at komme til Jylland, men da der ingen færge var, besluttede han at fylde havet over til naboerne. Han fyldte derfor sin ene vante op med jord, hvorved han dannede hullet der nu kaldes Lammefjorden, og begyndte at vandre. Dog var der hul på vanten, så da han endelig var kommet langt nok ud i havet til at skulle bruge jorden, havde han tabt det meste bag sig. Således er Sjællands Odde blevet til. Resten af jorden smed han i arrigskab hvor han stod, og dermed fremkom den høje bakke på den yderste ende af odden. I danske sagn optræder jætter især som stenkastere der på grund af mislykkede forsøg på at ramme og ødelægge kirker eller hinanden er skyld i at denne eller hin kampesten ligger i det danske landskab. Forestillingen om stenkast bevidnes stedvis i stens navne: På Bornholm i Rutsker sogn findes et par sten med navnet *Jættebold*, og i Ibsker sogn finder man *Jætteboldene*. I dag ved vi at stenene stammer fra istidens gletsjere der i løbet af sine årtusinders varighed slæbte dem med fra nord mod syd. Det var ikke kun almuen der var overbevist om denne kæmpeslægts fortidige gang på jord. Omkring 1200 benævner Saxo Grammaticus kæmpernes tilstedeværelse i urtiden,

for hvem ellers har kunnet slæbe store sten op på gravhøjene? De store stensatte gravkamre fra yngre stenalder tænkte man i nyere tid var bygget af jætter eller var begravelsesplads eller sågar bolig for en jætte. Derfor omtales disse som *jættestuer*.

sejer

K

Konstruktiv blev ifølge Peter Skautrup sproghistorie et journalistisk modeord i 1950'erne samtidig med fx *velfærdsstat*. At det endnu ikke er gået af mode, aner man når teksteksemplerne vælder op af databasen *KorpusDK* med materiale fra ca.

1990/2000. Langt oftest har ordet den sidste af de i alt to betydninger som *Ordbog over det danske Sprog* (med supplement) og *Den Danske Ordbog* tillægger det: 'som hører til ell. vedrører konstruktionen af noget' og 'skabende; opbyggende; frugtbar; positiv'. Et typisk eksempel kunne være dette næsten tilfældigt valgte fra korpuset: "at medarbejder og leder kan tage en konstruktiv snak om de sidste arbejdsår og overgangen til den tredje [alder]".

Imidlertid findes der en tredje betydning af *konstruktiv* som ikke synes bogført. Det par belæg der skal mønstres nedenfor, skyldes unægtelig også to skribenter lidt uden for ordbogsredaktørernes centrale søgefelt. Til gengæld fyldte de godt i landskabet for nordisk filologi-studerende i årene omkring 1970. Ved sin glød og sit temperament blev den ene desuden et muntert ungdomsminde for mange årgange af de danskkandidater der havde oldislandsk på skemaet. Bente vil straks have genkendt sin gamle lærer Harry Andersen. Den anden var det mere fredsommelige gemyt

Karl Martin Nielsen. De to lærde runologer diskuterede i 1940'erne et emne af yderste vigtighed for sproghistorien: hvordan vikingetidens runeindskrifter skal transskriberes. Rundt i diskussionen fyger ordet *konstruktiv*, om ikke som skældsord så dog med en negativ ladning der ikke kendes fra de bogførte betydninger. Her står det nemlig for 'konstrueret, hypotetisk, spekulativ'. Harry Andersen beklager at Karl Martin Nielsen i det nye runeværk (*Danmarks Runeindskrifter*) har transskriberet efter en forud fastlagt norm i stedet for at bruge sin lydhistoriske viden til en tilnærmelse til de enkelte indskrifteres sprogform. Samtidig erkender han at transskriptioner "selvsagt altid maa faa et konstruktivt Præg; vi ved ikke hvordan Runedansken nøjagtigt har lydt" (*Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1943). Karl Martin Nielsen replicerer ved at spørge om Harry Andersen mon "har gjort sig klart, hvor konstruktive transskriptionerne vilde blive med DR's datering" (c: *Danmarks Runeindskrifter's* dateringer er så brede at fx markeret monoftongering i en indskrift næppe tillader at antage monoftong i indskrifter med samme datering hvis de er ristet med diftong) (*Danske Studier* 1944).

Det svenske akademis ordbog og *Oxford English Dictionary* medtager betydningen 'konstrueret, hypotetisk, spekulativ' for ordet i svensk og engelsk, hvorfra det menes lånt til dansk; men desværre - "ODS har den *ikke!*", kunne Harry Andersen have smældet ud med ophidset stemmeføring. Han har tilmed selv leveret et brugbart ordbogseksempel.

britta

L

En *langelænder* er ikke kun en person fra Langeland, men også en pølse man kender på knækket.

Langelænderpølserne produceres i vore dage af fødevarer virksomheden Stryhns, men har - som man kunne forvente - sit ophav på Langeland.

Her grundlagde man nemlig i 1982 et pølsemageri i Simmerbølle under navnet A/S Pølsefabrikken Langeland. Pølsefabrikken er siden solgt videre, men varebetegnelsen er fulgt med, og *Langelændere* er i dag en af danskernes fortrukne pølser.

Flere madvarer som på forskellig måde er særlige for en bestemt egn, betegnes med indbyggerbetegnelser. Nogle af dem går langt tilbage i tiden. Således er en *frederikshavner* en rødspætte som man sagtens kan få serveret på restauranter uden for Frederikshavn. Denne betegnelse for en rødspætte går helt tilbage til 1882, og den har eget opslag i supplementet til ODS: "Frederikshavner, en. (til bynavnet Frederikshavn) som betegnelse for rødspætte." Betegnelsen *Frederikshavner* er så indarbejdet i dansk i dag at rødspætten er blevet et vartegn for byen Frederikshavn med en kæmpe rødspætte i stål ved byen.

En anden fisk er en *bornholmer* som er den velkendte røgede sild fra Bornholm. Også denne betegnelse går ret langt tilbage i tiden og findes også som opslag i ODS: "Bornholmer, ... 2.2) *om røgede sild fra Bornholm. ... de sad ved Frokosten og pillede det gyldne Skind af den Ægte Bornholmer ...*" I dag findes der adskillige røgerier på Bornholm som i sommerhalvåret røger tonsvis af sild som blandt andet bruges til egnsretten "Sol over Gudhjem", som er røget sild med rå æggeblomme, radiser, purløg og groft rugbrød.

Oste kendetegnes også ofte med indbyggerbetegnelser. Det gælder især *Danbo* som har været betegnelse for den almindelige danske skæreost siden 1950. Denne ostetype er udviklet af mejeristen Rasmus Nielsen i Kirkeby på Fyn i slutningen af 1800-tallet med inspiration fra russiske såkaldte steppeoste. Nogle ældre ostetyper med betegnelser på *-bo* er fx *Elbo* og *Thybo*.

beggert

M

Musikbyen er et af de navne som uofficielt anvendes om et kvarter bestående af 393 byggeforeningshuse nær Svanemøllen (se denne). Andre uofficielle navne er *Komponistkvarteret*, *Komponistbyen*, *Svanemøllekvarteret* og *Kildevældsgadekvarteret*. Selv kalder husejerforeningen sig *Strandvejskvarteret* på sin hjemmeside – selvom kvarteret ikke ligger ud til Strandvejen, men til Østerbrogade. Frem til 1949 bar denne strækning af Østerbrogade, ned til Lille Vibenshus, dog også navnet *Strandvejen*, og før 1858 bare den navnet helt ned til Trianglen.

Når flere af de uofficielle navne relaterer sig til musik og komponister, skyldes det at adskillige vejnavne i kvarteret er dannet efter komponister, f.eks. *Kuhlausegade*, *Heisesgade*, med Bente som beboer, *Edvard Griegs Gade* og *Niels W. Gades Gade*.

Det er karakteristisk for det urbane rum at det på én gang er strengt navnemæssigt reguleret af lokalpolitikere, men at der samtidigt findes uofficielle navne på kvarterer, huse og urbane steder som flittigt anvendes af de urbane navnebrugere.

Et lignende kvarter af gadenavne dannet med komponister som forled findes i Sydhavnen. Her hedder gaderne f.eks. *Straussvej*, *Mozartsvej* og *Wagnersvej*, og også denne navnegruppe bærer det uofficielle navn *Musikbyen*. Det er sjældent at to områder så tæt på hinanden kendes ved samme navn, men det er ikke sjældent at tematiske gadenavnegrupper har et uofficielt navn. *Humblebyen* på Vesterbro og *Fuglekvarteret* i Nordvest og på Frederiksberg er blevet ganske udbredte uofficielle navne. Senest har kvarteret omkring Mimersgade på Nørrebro fået officiel skiltning som *Det Mytologiske Kvarter*, navngivet med tanke på områdets mange mytologiske gadenavne. Det er første gang at en navnegruppes uofficielle navn optræder på officielle gadeskilte i København.

En tradition i Musikbyen på Østerbro siger at beboerne hvert år på Nytårsdag mødes og synger det nye år velkommen med sange af de komponister som har givet navne til gaderne. Den 26. marts kan man passende citere en drikkevise sat i musik af Heise: *Hurra, kammerater, nu igen / Bruger tiden vel, den iler hastigt hen.*

sandst/nissen

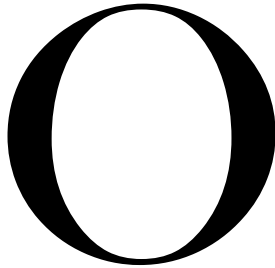
N

”Sådan gav mennesket alt kvæget, himlens fugle og alle de vilde dyr navn, men han fandt ikke en hjælper, der svarede til ham”. Med dette bibelcitat (1Mos 2,20) befinder vi os meget kort tid efter verdens skabelse.

Eva er endnu ikke skabt, og *mennesket* er altså = Adam, og som man ser, har allerede han ikke styr på forskellen mellem *ord* og *navn*. Det gælder også, hvis man konsulterer de ældre danske bibeloversættelser. Ikke underligt at

det er op ad bakke at friholde brugen af subst. *navn* til anvendelse om *proprier*. Måske også værd at overveje, om det overhovedet er kampen værd. Det er stadig udbredt både almensprogligt og fagsprogligt at tale om *navn*, hvor navneforskeren ville foreskrive brugen af ordet *ord*, jfr. værktitler som Johan Lange: *Ordbog over Danmarks Plantenavne 1-3* (Kbh. 1959-61) og Søren Breiting m.fl.: *Danske navne på danske biller* (Kbh. 1997) udgivet som et led i serien *Danske Dyrenavne*. Her er jo ikke tale om, at en enkelt mælkebøtte hedder Anna, eller at en enkelt bille hedder Erik. Når navneforskere – nogle mere ihærdigt end andre – hævder eneretten til at bruge ordet *navn* alene om *proprier*, er der i virkeligheden tale om et forsøg på en slags usurpation ('voldelig og uretmæssig tilraning, ran' (Holmberg & Holmberg 1997)). *Navn* kan både være et fællesnavn (*nomen appellativum*) og et egenavn (*nomen proprium*), og det gør ingen som helst skår i navneforskningens (onomastikkens) præcise afgrænsning og relevans at se kendsgerningerne i øjnene. Vi, dvs. navneforskere som Bente Holmberg og undertegnede og andre bidragydere til dette skrift, beskæftiger os med det sproglige udtryk, som finder anvendelse om én og kun én af en række mulige bærere. Findes der flere bærere med det samme sproglige udtryk foreligger der homonymi. Det gælder f.eks. en række *Algade*'r landet over, men fænomenet er især kendt fra personområdet. At der ikke foreligger noget fællesnavn, selvom der er registreret 33.432 bærere af navnet *Bente*, fremgår af den selvfølgelighed, at der ikke kan opstilles særlige, distinktive træk, som adskiller disse individer fra f.eks. de 27.904 *Jytte* og 2631 *Bolette*.

berge

står for *ord* og ONP (Ordbog over det norrøne prosasprog).

”I begyndelsen var ordet” (Joh 1,1).
Også for ONP er ordet ”alfa og omega, begyndelsen og enden” (Åb 21.6).

Ord er et appellativ, men ikke et proprium. *Ordbog over det norrøne prosasprog* må dog karakteriseres som proprium.

Ordbogen ONP er ikke et sted, men et sted er den dog alligevel, et sted hvor man fx kan slå ordet *ord* (*orð* sb. n.) op. Her finder man følgende definitioner med tilhørende kollokationer, som vi dog udelader her:

1. ord (i sammenhæng), udsagn, ytring, udtalelse, tale
2. ordlyd, formular, formulering, citat
3. talemåde, ordsprog
4. (om frieri, cf. *bónorð* sb. n.)
5. (om Guds ord)
6. (om Jesus)
7. (kun) ord (i mods. til handling/virkelighed etc.)
8. ordveksling, samtale, diskussion, skænderi
9. (om at føre ordet el. tale på andres vegne)
10. (om skrevne ord)
11. (om nedsættende/ærekrænkende ord)
12. aftale, bindende tilsagn, løfte
13. besked, budskab, hilsen
14. opfordring, tilskyndelse, ønske
15. bestemmelse, afgørelse
16. afgørende ord/formulering
17. omtale, rygte, ry, omdømme
18. verslinje

19. (item gramm.) (enkelt) ord

20. (gramm.) udsagnsord, verbum (lat. *verbum*)

En stor del af definitionerne ovenfor er rammende i beskrivelsen af Bente og især hendes virke som institutleder. Hun har "ordet" i sin magt, hun er god til at fremsætte "ord i sammenhæng" i formfuldendt "formulerede udsagn", god til at "føre ordet" og "tale på andres vegne", sådan som hun også gennem årene har talt på vores vegne om ordbogens "skrevne ord". Hun mestrer kunsten at indgå "aftaler" og give "bindende tilsagn" i forbindelse med "afgørelser" og "bestemmelser". Hendes virke består ikke af tomme "ord", men derimod af "handling" der fører til en ny "virkelighed". "Opfordringer og tilskyndelser" har hun rundhåndet delt ud af. Med andre ord er Bente ikke et "guds ord" fra landet!

Til lykke med dagen.

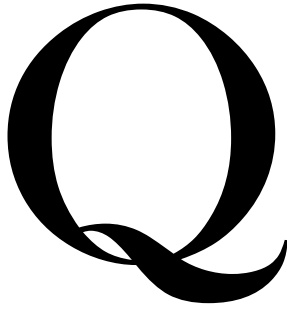
(ubi maior minor) *cessat*

P

Pseudonym betyder ifølge Politikens Fremmedordbog 'opdigtet forfatternavn, påtaget navn' (Holmberg 1985). Pseudonymer har kunnet anvendes gennem mange hundrede år, velkendte på den litterære scene er bl.a. Hans Mickelsen (= Ludvig Holberg), Victor Eremita (= Søren Kierkegaard), Das Beckwerk, Helge Bille, Madame Nielsen (= Claus Beck-Nielsen). Brug af pseudonym hører dog ikke kun til i den finlitterære afdeling. I dagspressen, hvor udgiveransvaret er koncentreret på én, ansvars-

havende redaktør, har pseudonym været i udbredt anvendelse siden forfatningskampens dage i 1800-tallet. I store dele af 1900-tallet var pseudonymet nærmest hovedreglen i læserbreve (f.eks. "Landpolitikone", "Jyde i Bagsværd"), og avisernes faste medarbejdere skrev tit blot under med et såkaldt mærke, der langt fra altid var den pågældendes initialer. Motiveringen for at bruge pseudonym og dermed fremtræde anonymt ligger normalt i indholdet i den udgivne tekst, der kan være (for) erotisk, (for) politisk kontroversiel, (for) religiøst afvigende eller for langt fra forfatterens normalt kendte fremtrædelsesform. Pseudonymerne kan være konstruerede på mange måder. I den ene ende ligger det upåfaldende navn, der lige så godt kunne have været et ikke-pseudonym, og i den anden ende ligger konstruktioner, som kan være bygget over forfatterens navn eller antyde en holdning, som den udsendte tekst propaganderer for. Som navnedannelser er pseudonymerne aldrig blevet undersøgt systematisk, og der ligger virkelig en vigtig og spændende opgave, som venter på sin ph.d.-stipendiat. Normalt rækker interessen ikke længere end til at få afsløret, hvem der står bag. I en årrække midt i 1900-tallet antog man pseudonymet Alexis Hareng for at dække over Karen Blixen, men det var i virkeligheden Kelvin Lindemann. For nylig gik jagten efter at afsløre Den hemmelige socialdemokrat, men det lykkedes ikke, selvom jeg godt vil holde fem flasker god rødvin på, at det er Bettina Heltberg. Til de lettere opgaver hører B.H. Holmberg anvendt om forfatterparret bag Politikens Fremmedordbog 1985.

berge

står for kvindelige ledere. Når vi taler om ledere, så taler vi om mænd, og vi forventer ikke at en kvinde kan være leder og kvinde samtidig. I det øjeblik forventningen om kvinden møder forventningen om en leder, som traditionelt ellers er en mand, kortslutter opfattelsen af den

kvindelige leder. Det er altså noget særligt at være leder når man er kvinde, derfor betegnelsen kvindelige ledere.

Når der tales om kvindelige ledere, er det altid et emne hvordan hun får arbejds- og familieliv til at hænge sammen, noget der aldrig er i spil når det drejer sig om mandlige ledere. Det tages for givet at kvinder har det store ansvar for at få familien til at fungere, så derfor lever myten om at et lederjob ikke kan forenes med et ordentligt familieliv. Der er dog foretaget flere undersøgelser der viser at de fleste kvindelige ledere giver udtryk for at de ikke har problemer med at få tingene til at hænge sammen.

En af de første kvindelige politiske ledere var Nina Bang, som blev udnævnt til undervisningsminister i Th. Staunings første socialdemokratiske regering i 1924. Den næste kvindelige minister blev Fanny Jensen, som blev udnævnt til minister uden portefølje "med særligt Henblik paa Hjemmenes, Husførelsens og Børnenes Interesser" i 1947. Siden da har alle regeringer haft mindst én kvindelig minister. De næste par ministre fulgte efter i 1950'erne og 1960'erne, men det var først i 1970'erne at det blev almindeligt med flere kvindelige ministre i en regering.

I 2011 fik Danmark sin første kvindelige statsminister da Helle Thorning-Schmidt fra Socialdemokraterne fik overladt nøglerne til Statsministeriet. Ved ministerrokaden i slutningen af 2012 be-

stod regeringen af 48 % kvindelige ministre, men ved den seneste rokade i oktober 2014 er antallet af kvindelige ministre reduceret til 30 %.

Inden for både erhvervslivet og den offentlige forvaltning er der stadig relativt få kvinder i topledelse, men der er heldigvis flere gode eksempler på dygtige kvindelige ledere som eksempelvis tidligere nationalbankdirektør Bodil Nyboe Andersen, generaldirektør for DR, Marie Rørbye Rønn, og tidligere koncerndirektør for TrygVesta, Stine Bosse.

I universitetsverdenen har man i de seneste år arbejdet med at formulere konkrete forslag til hvordan "KU fremadrettet kan arbejde med mangfoldighed med henblik på at opnå en mere lige kønsmæssig balance for så vidt angår videnskabelige stillinger og lederstillinger". Og med virkning fra 1. februar 2015 træder KU's nye handlingsplan "Karriere, Køn og Kvalitet - lige muligheder i forskning og ledelse" i kraft.

Bente Holmberg tiltrådte i 2007 stillingen som den første ansatte institutleder på Nordisk Forskningsinstitut, hvor hun har sat sit præg på udviklingen af instituttet til et velfungerende institut med gode og engagerede medarbejdere. Ved udgangen af 2014 fratrådte Bente stillingen som institutleder for igen at hellige sig sit filologiske fagområde, navneforskningen.

jsf

R

På det sydvestlige Langeland ligger landsbyen *Ristinge*. Ristinge ligger på *Ristinge Halvø*, der ligger som et stort næs ud mod det fynske ø-hav. En stor del af halvøen ind mod Langeland var oprindeligt et nor, *Ristinge Nor*. Dette blev inddæm-

met i sidste fjerdedel af 1800-tallet til 75 hektar land.

Stednavnet *Ristinge* er behandlet i bind 13 i serien *Danmarks Stednavne* ved John Kousgård Sørensen. Navnets ældste kildeform er 3/3 1464 Resting. Kousgård Sørensen peger på, at navnet kunne være afledt af et substantiv gl. **rist*; f., eller **rista*, f., dannet til roden i verbet olddansk *rīsta*. Dette verbum anvendtes i runeindskrifter om det at indhugge/skrive runer, og substantivet tillægges betydningen 'indskæring'. Dertil nævnes det oldislandske substantiv *rista*, f., med betydningen 'rift, skår, åbning, gab', som fremkommer i en genstand, når et skarpt redskab trænger igennem dens overflade.

Ristinge-navnet kunne således forklares semantisk med, at noret skar sig dybt ind i landet; som en pikhakke gennem runestenens overflade. Kousgård Sørensen nævner også, at flere svenske søer bærer en bestemt form af et sø-navn **Rista*.

Der er imidlertid, som Bent Jørgensen skriver i *Danske Stednavne*, indicier for, at navnet har betegnet hele halvøen; man sagde også i ældre tid "på Ristinge", og navne som *Ristinge Løb* og *Ristinge Hale* må sigte til selve halvøens yderste formationer. Et blik ud mod andre stednavne i Norden viser da også mod en anden mulig forklaring af stednavnet.

Syd for Ålesund i Sunnmøre ligger *Ristøen*, som formodes af norske stednavneforskere oprindeligt at have heddet *Riste*. Et til-

svarende ø-navn *Rist* kendes som ældre navn på Håøya i Oslo-fjorden. Disse ø-navne er sat i forbindelse med et oldislandsk substantiv *rist*, f., med betydningen 'bakkekam, bjergkam'. Det gælder også navnet på svenske Resteröd, et sogn og en kirkeby, som ligger i Bohuslän sydvest for Uddevalla. Forleddet her er af svenske forskere tolket som et modsvarende ord i betydningen 'bjergkant, øverste kant af en bjergryg'. Højdeformationen, der i så fald sigtes til, findes på næsset *Restenäs*, der beskrives som skarpt markeret og noget udskydende i havet.. En alternativ tolkning er, at forleddet er et oprindeligt sammensat å-navn, **Rista-ā*. Dette navn forklares dog som dannet til verbet sv. *rista*, oldis. *hrista*, 'ryste, skælve, bæve', og betydningen henføres, senest i *Svenskt ortnamnslexikon*, til vandets fremdrift.

Ristinge kan formelt forklares som et oprindeligt navn på noret, men det er mest sandsynligt, at der er tale om et oprindeligt navn på halvøen, og som for ø-navnene i Norge bør det afledte ord snarest være identisk med substantivet, der betyder 'bakkekam'.

Den tolkning finder man også i Bent Jørgensens *Danske Stednavne*, og den finder støtte i den faktiske topografi: Halvøens markante klintformation, *Ristinge Klint*, findes på den ydre sydlige kystside af halvøen. Den inderste sydlige kyststrækning derimod udgøres af en ualmindelig skøn strandbred. Optimal for sommerhusgæster fra f.eks. Østerbro.

steenhl

S

Svanemøllen på adressen Strandvejen 6-8 var oprindeligt de københavnske bageres mølle, opført 1756. Navnet kendes i 1770'erne og optræder i formen "Svane Mølle" på et kort fra 1784. Mølle og navn hørte derefter entydigt og eksklusivt sam-

men lige til møllens brand i 1892. Beboelseshuset overlevede og førtes videre som beboelse frem til 1930, hvor det omdannedes til en restaurant, som imidlertid blev saboteret i 1944. Dermed var det slut for den oprindelige egentlige Svanemølle. Men heldigt nok var området ved møllens brand så småt under byudvikling, og der stod andre institutioner og denotata parat til at føre navnet Svanemøllen videre. I 1904 fik den nyanlagte Svanemøllevej sit navn, og i hvert fald siden 1916 har man talt om Svanemøllebugten, i 1929 opførtes ejendomskomplekset Svanemøllegaarden (Strandvejen 8-10) med Handelsbankens Svanemølle-afdeling og nord herfor (Strandvejen 12-14) opførtes i 1931 Ulfsgaard ejet af interessentskabet Svanemøllegrundene. I 1938 indviedes Svane-møllehavnen, i 1953 blev Svanemølleværket taget i brug, og i 1965 antog Ingeniørkasernen navnet Svanemøllens Kaserne. Siden er i området tilkommet Svanemølletanken, Strandvænget 43, i 2009 også registreret som domænenavn. Alle disse navne hører til nord for jernbanen, der siden anlægget af den første havnebane i 1894 har været en stærk barriere i området. Også syd for jernbanen slog navnet rod, og den vigtigste faktor bag udviklingen af Svanemøllen til et egentligt bydelsnavn er oprettelsen i 1908 af endestationen Svanemøllen (linie 4), fra 1912 nabo til Svanemølle Remise og fra 1934 i symbiose med S-bane-stationen Svanemøllen, der indtil 1975 lå vest for jernbanebroen, tæt ved den ældre Svanemølle-Tanken i Borgervænget. Langs remisen, der nu bærer det profanerede navn Svanemølle Hallen, ligger ud

mod Østerbrogade ejendomskomplekset Svanemøllebo (Østerbrogade 226-238), og lidt længere inde ad Østerbrogade fandt man for nogle år siden butikken Svanemøllen Hobby og Legetøj, og på den modsatte side ved Hornemannsgade lå Landmandsbankens Svanemølle-afdeling. Udviklingen af navnet Svanemøllen til et fast og uomgængeligt bydelsnavn er typisk og illustrerende for den måde, navne spredes på. Det er i bydelen Svanemøllen, Bente har sit nuværende hjemsted.

berge

T

De danske stednavne, der indeholder navnet på den nordiske krigsgud Tyr, var genstand for en artikel af Bente Holmberg i 1986. I de norrøne myter står Tyr som en blegnet skikkelse i skyggen af det øvrige pantheon, og man regner derfor med at

hans storhedstid lå før vikingetiden. Gudens navn er nært beslægtet med et urgermansk ord, **tīwaz*, der betød 'gud', og sandsynligvis har der eksisteret et appellativ, som var identisk med navnet: oldn. *týr*, glda. **tī*.

* *Tīwaz* synes at have været en populær gud blandt germanske stammer på den tid, hvor de kom i kontakt med romerne. Tacitus og Jordanes nævner at germanerne dyrkede en gud, der blev identificeret med krigsguden Mars, men nedskrev ikke hans germanske navn. Koblingen bekræftes dog af oversættelsen af ugedagen *Dies Martii* til *Tirsdag*. Ved Hadrians mur i Nordengland er to altre fra det tidlige 3. årh. dedikeret til guden *Mars Thingsus* opstillet af germanere fra det nuværende hollandske

område. Tilnavnet synes at referere til den germanske folkeforsamling, tinget.

At navnet *Tyr* næsten ikke ses i stednavne i det øvrige Skandinavien, afspejler regionale forskelle i den nordiske førkristne religion. Der er heller ikke sikre stednavne i det slesvig-holstenske eller gamle saksiske område, der indeholder navnet *Tyr* eller den oldhøjtydske variant **Zio/Ziu*. Formen *Tiw* findes dog i enkelte angelsaksiske stednavne, f.eks. *Tuesley* i Sussex.

På en ø i det norske ocean ligger Tysnes i Hordaland. Tysnesøys gamle navn er *Njarðarløg*, og der findes mange sakrale navne på og ved øen, som *Ve*, *Helgastein* og *Godøy*. Ud fra skildringen Tacitus gav om Nerthus-kulten, mente Magnus Olsen at stednavnene her havde forbindelse til en germansk stamme med oprindelse i Danmark, Haruderne. Haruderne skulle være udvandret til Hordaland, der har navn efter dette folk, og Olsen mente, at man derfor finder et stednavn her med et gudenavn, der næsten udelukkende er repræsenteret i Danmark.

laurine / krister

U

Udvalg for Folkemaal (UFF) blev stiftet i 1909 med en ordbog over de danske ømål som hovedopgave, og året efter kom Stednavneudvalget til. Stednavneudvalget fik dog hurtigt indhentet UFF's forspring. I 1917 fik Stednavneudvalget kontor i Tøjhusgade 9, og 1922 kom *Samsøs Stednavne*, det første bind i serien *Danmarks Stednavne*. På det tidspunkt lå det UFF havde indsamlet, uordnet i et skab på Askov Højskole, hvor Marius Kristensen var højskolelærer, og arbejdet var nærmest gået i stå.

I 1922 blev arbejdet i Uff reorganiseret efter tilskyndelse fra bl.a. Gunnar Knudsen, Stednavneudvalgets energiske sekretær. Uff flyttede ind i Tøjhusgade, og Poul Andersen blev ansat som sekretær for Uff. Nu skulle der tages fat for alvor. Indtil da havde indsamlingen hovedsagelig bestået i at sende studenter og yngre kandidater ud at optegne efter en ordliste der havde til formål at belyse udtalen af en række almindelige ord. Det kom der ikke meget ordforråd ud af. Hvis Uff skulle samle stof nok til at redigere en ordbog på, skulle der hurtigst muligt tages andre indsamlingsmetoder i brug.

Et af de arbejdsredskaber Poul Andersen fik udarbejdet i 1920'erne, var *Udvalg for Folkemåls Spørgeliste*, også kaldet *Den Store Spørgeliste*, der havde til formål at inspirere meddelerne til sammenhængende beskrivelser af bondekulturen hvor dialektens ord kom i deres naturlige sammenhæng. Forlægget for spørgelisten var Skautrups *Et Hardsysselmål* hvor Skautrup fremlægger ordforrådet i sin vestjyske barndomsdialekt tematisk ordnet, og resultatet blev ikke en traditionel spørgeliste, men nærmest en lille begrebsordbog.

Det er interessant at sammenligne spørgelisten med *Den Danske Begrebsordbog* (udgivet af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab februar 2015). Spørgelisten afviger på mange måder fra Begrebsordbogen både på grund af dens format, forlæg og formål. Spørgelisten er især fokuseret på det nære. Et af de første hovedemner er ARBEJDE: HVERDAGEN, der hurtigt viser sig ikke kun at handle om arbejde i almindelighed (som i Begrebsordbogen), men om arbejdet på en gård i 1800-tallet. ARBEJDE er yderligere inddelt i ARBEJDE INDE (KVINDENS ARBEJDE) og ARBEJDE UDE (MANDENS ARBEJDE), en kategorisering der jo er fremmed for Begrebsordbogens univers. Og under KVINDENS ARBEJDE finder man fx emner som *lysestøbning*,

slagtning foruden det vi (måske) forbinder med kvinders arbejde, vask, rengøring og madlavning.

I spørgelisten er der under ARBEJDE med andre ord samlet emner der står spredt rundt i Begrebsordbogen. Man kan også blandt meget andet notere sig at BEGRAVELSE figurerer under FEST i spørgelisten, men sammen med DØD, DRAB og SELVMORD i Begrebsordbogen.

Enkelte emner er dog behandlet omtrent ens, fx vejr og vind. Spørgelisten adskiller sig endelig markant fra Begrebsordbogen ved ikke at indeholde abstrakte begreber. Det er ikke fordi Poul Andersen mente at det abstrakte ordforråd var uvæsentligt, men fordi Skautrup ikke var nået til denne del af ordforrådet i sin beskrivelse af hardsysselemålet. Det gjorde han først i 1979. Der var Uff for længst blevet til Institut for Dansk Dialektforskning, og *Ømålsordbogen* var nået til redaktionsfasen.

gudik

V

Vikingerne er en rød tråd i Bente Holmbergs faglige profil. Det gælder særligt stednavne med ordet *snekke* som betegnelse for mindre krigsskibe i vikingetid og tidlig middelalder. Bente samarbejdede i 1990'erne med Jan Skamby Mad-

sen fra Vikingskibshallen i Roskilde om en landsdækkende indsamling af *snekke*-navne, og Snekkeundersøgelsen blev publiceret i KUML 1997-98. Undersøgelsen syntes at understøtte eksistensen af et netværk af beskyttede havne og værkstedsområder. Spørgsmålet er senest behandlet i Morten Ravns ph.d.-afhandling fra 2014.

På baggrund af de fund, der er gjort ved efterfølgende undersøgelser af snekkelokaliteterne, er det lykkedes at supplere Skamby Madsens oprindelige fund fra Fribrødre Å i området mellem *Nørre - og Søndre Snekkebjerg* samt *Snekketofter* med tilsvarende fund ved *Snekkeeng* i Viby uden for Århus samt ved *Schnickstadt* i bydelen Holm i Slesvig by i Sydslesvig. Ravns hypotese, ”at snekkestedsnavnene i flere tilfælde (men ikke i alle) er opstået på grund af en forekomst af egnede træressourcer til skibsbygning”, blev på smukkeste vis bekræftet af prøveudgravninger i 2012 i *Snekkens Dal* nær Teglgård Mølle og Buderupholm på nordkanten af Rold Skov. Lokaliteten ligger i bunden af en sidegren til Lindenberg Å-systemet og hele 31 km fra Limfjorden.

Fundene fra *Snekkens Dal* viser måske først og fremmest, at det i sin tid var klogt at udvide snekkeeftersøgningen til hele landet. Og så er det i tilgift yderst sjældent, at stednavneforskningen kan kaste så håndgribelige arkæologiske resultater af sig.

Bentes snekkeundersøgelse tog udgangspunkt i det ældst overleverede naturnavnemateriale i Markbøgerne 1681-83. Navne, der kun var overleveret med former på *Snedker-* eller *Snecker-*, blev dog sorteret fra, da mange af dem må formodes at indeholde håndværkerbetegnelsen ”snedker”. Andre navne af interesse, fx på *Skib-* blev også noteret, men det materiale er desværre forblevet uudnyttet.

Tiden har vist, at der faktisk er flere muligheder for opfølgning og supplerung af snekkeundersøgelsen fra 1997-98, fordi en del snekkelokaliteter af forskellige grunde mangler i markbøgerne.

Ser man fx på kartotekskortene med samtlige navne på Generalstabens 5-cm kort fra årtierne omkring århundredeskiftet, afsløres to nye navne: *Snekkebjerg* i Odden sogn, beliggende på sydsiden af Odden, næsten ude ved Gniben. Ved inventeringen af far-

vandsnavnet *Snekkeløb* (1997-98 nr. 97) er navnet tilføjet med Bentes karakteristiske håndskrift, men det nævnes ikke i den trykte version. De to navne ligger da også for langt fra hinanden til, at de kan føres sammen.

En anden, ny *Snekkehøj* findes sydøstligst i Vester Alling sogn, nærmere bestemt ved Hedegårde på Djursland. Den topografiske situation taler i det tilfælde klart for, at der må være tale om en snekkeformet bakke eller en skibssætning på stedet.

At navnene på *Snedker*-fortjener en genovervejelse, dokumenteres af endnu et navn, som bør tilføjes til den oprindelige undersøgelse, nemlig *Snedkerholm* på en lille ø i Randers Fjord, som hører til Essenbæk sogn. Mere usikre er husnavnet *Snedkerhøje* nær Flø Huse i Brande sogn samt det betydelige skovparti *Snedkerskov* vest for Fussingø i Ålum sogn, som heller ikke er med i den oprindelige undersøgelse.

Bentes undersøgelse supplerer en ældre inventering fra Lolland, Falster og Møn, publiceret af Jan Skamby Madsen i SKALK 1995:4. Også her kan registret til 5-cm-kortene give et muligt supplement, nemlig *Snedkerhøje* i Bangsebro Skov. Skovens vådområder synes forbundet med Tingsted Å, og er der tale om en "snekkehavn", giver det således det første snekkenavn fra Falsters Sønderherred. At navnet ikke omtales i markbogen eller andre marknavnekilder, skyldes givetvis beliggenheden inde i skoven på linje med flere af de her nævnte navne.

Endelig kan der findes snekkelokaliteter, som ikke er kortfæstet på moderne kort, men i stedet må findes i de forskellige indberetninger på Afdeling for Navneforskning. Det kræver naturligvis held eller stort lokalkendskab at opspore disse snekkenavne: Et muligt østjysk eksempel fra Ågårde ved Kolding Å er omtalt i en artikel om *Starup*-lokaliteterne i KUML 2014. Et andet og bedre

eksempel findes umiddelbart vest for Ørslevkloster på halvøen Nordfjends, hvor en lavvandet sø i bekvem afstand fra Limfjorden kaldes "Snedker Biere Dam" på matrikelkortet fra 1791 (kopieret 1810). Her er tale om en oplagt, ny snekkehavn!

Opdagelsen, som bygger på en henvendelse fra Turi Thomsen på MUSE@UM i Skive, viser, at der stadig ligger mange opdagelser og genovervejelser og venter på at kunne supplere Bentes banebrydende snekkeprojekt, hvilket for så vidt også understreges i artiklen fra 1997-98. Blot er de mange brugere af oversigtskortet tilbøjelige til at glemme disse reservationer. Velsnedkereret forskningsbedrift, Bente "SnekkeHolm-bjerg".

lerche

står for *wow*, et lydord som kendes fra talesproget, men sjældent fra skriftsproget. Det beskrives således i Ordbog over Dansk Tale-sprog som hører under Sprogforandringscentret på

Nordisk Forskningsinstitut:

[*'wɑ:w*], [*'wɔ:w*] (symbolforklaring)

Meget varierende længde.

Bruges til at udtrykke imponerethed, begejstring og betagelse, men kan også udtrykke afstandtagen, skepsis, negativ overraskelse og alarmering.

Udtalen [*'wɑ:w*] bruges næsten altid med den positive **wow**¹ (ironi kan dog forekomme). Udtalen [*'wɔ:w*] er mere fri og dækker både de positive og negative betydninger.

1: Imponerethed. Bruges til at udtrykke imponerethed, begejstring og betagelse, ofte kombineret og ofte som minimal-respons.

1.1: Opmærksomhedsmarkør. Samme udtryk som **wow**¹, men bruges desuden til at påkalde opmærksomhed på noget, ofte meget emotiv.

2: Afstandtagen, skepsis, negativ overraskelse og alarmering.

I netversionen på odt.hum.ku.dk/form/wow kan man også se og høre eksempler på brugen af ordet. Betydning 2 eksemplificeres bl.a. ved informantens samtale om den pludselige indsættelse af Lars Løkke som statsminister uden at han havde ført valgkamp, og Taler 1 afslutter sekvensen som følger:

Taler 1: [At man bare træder] af og så kommer der en ny lige pludselig sådan **wow** hvem fanden er det

nissen

X

for et Y. Man finder sjældent mange opslagsord under bogstavet x i danske ordbøger. I Ømålsordbogen er hele bogstavets eksistens faktisk truet, for samlingerne rummer under en håndfuld kandidater. En af de få kandidater er udtrykket *sætte*

ngn et x for et y.

I ODS finder man udtrykket *sætte (ngn) (et) x for (et) u* – med betydningsforklaringen ’bedrage, narre, “dreje en knap”, “tage ved næsen” ((egl.) ved i regnskabet at ændre vedk.s skyld, gæld olgn. til det dobbelte beløb)’ (under bet. 1.2). Det x der tales om er det latinske X, altså taltegnet 10, og udtrykket forklares med at man i regnskaber o.l. kunne fejllæse V som X, altså læse tegnet for 5 som tegnet for 10 – eller ligefrem ændre det forsætligt. ODS anfører fx følgende eksempel fra Henrik Pontoppidans *Lykke-Per: (en) Plattenslager, der havde haft det enestaaende Held at sætte B. et X for et U.*

ODS anfører også at u kan variere med v, men i visse tilfælde også med y – som i Ømålsordbogens belæg. Betydningen er tilsyneladende den samme, eller måske i bredere almindelighed: ’snyde, bedrage’. I Gustavs Wiedes fortælling Den gamle Kammerherre (fra Silhuetter 1891) ønsker kammerherren fx at forpagter Frølund skal have: *Over-Opsyn med alle mine Officianter fra Dux til Fux, og paasee, at de ikke sætte mig et x for et y, og ikke ved tomme Tirader forsøge paa at snakke sig fra deres Pligter, eller binde mig Jyde-Løgne paa Ærmet.*

Betydningen i de få belæg i Ømålsordbogens samlinger er imidlertid en anden. Det ældste belæg fra 1944 anfører upræcist ’vise ham noget andet’, men det uddybes året efter: ’overtrumfe sin

Modpart i en Dialog el. Trætte, sætte ham til Vægs, gøre ham fuldstændig Skakmat', opsummeret som 'fortælle én hvor Skabet skal stå'. I 1965 sættes udtrykket på en spørgeliste, sikkert fordi belægget stod alene, men der kom kun to besvarelser. Begge er noget famlende i deres betydningsforklaring, men kredser dog rundt om en situation hvor nogen sætter noget igennem (i forhold til en anden person), ligesom i det oprindelige belæg. Den første besvarelse angiver: 'tage en bestemmelse, en beslutning', med eksemplet: *men så satte jeg x for y og gjorde sådan og sådan, sagde sådan og sådan*, og i den anden forklares der: "han satte ham til noget som han måske ikke kunne klare uden store vanskeligheder", med eksemplet *ja, der satte han mig et x for et y, men det gik*. Ikke noget med listigt snyd eller bedrag, men derimod helt anderledes direkte fynd og klem. Famlende eller ej - der er gode chancer for at belæggene på den ømålske udgave af *sætte ngn et x for et y* vil sikre bogstavet x's overlevelse i Ømålsordbogen.

hovmark

Y

Ydun var Brages kone og en brav kone, omend Loke betegner hende som mandgal (vergjarn). Hendes opgave i den nordiske mytologi er at vogte over asernes gyldne og ungdomsbevarende æbler. Hun henvises i danske standardværker normalt

til opslagsformen Idun, men formen med Y- har ikke desto mindre en stærk stilling i dansk, hvilket hænger sammen med, at Ydun var navn på et af de fire telefonbogstaver. I 1904-05 indførte KTAS (Kjøbenhavns Telefon-Aktieselskab) det såkaldte partstelefonsystem, hvor op til fire abonnenter kunne dele én telefonlinie. De delte samtidig nummer, og for at skelne de fire

abonnter fra hinanden tilføjedes et bogstav efter nummeret. Disse fire bogstaver var U, V, X og Y. KTAS brugte i disse år sprogprofessoren Otto Jespersen som særlig udtalerådgiver, og han anbefalede udlæsningerne *ulla*, *vega*, *ekstra* og *ydun*. Parts-telefonsystemet forblev i brug indtil lukningen i 1978 af den sidste demiautomatiske telefoncentral, Helrup (KTAS' stavemåde fra 1927!). I en årrække kunne man således i telefonbogen f.eks. finde nummeret AM 3928Y under navnet Dalgaard på adressen Lombardigade 23.

berge

Z

En særlig niche inden for sakrale stednavne gælder de guder og hel- ligdomme, der så vidt vides aldrig har nydt religiøs dyrkelse i Dan- mark, men alligevel indgår i vore stednavne. Blandt disse er Zeus, den øverste blandt de græske guder

og ifølge den dertil knyttede mytologi i øvrigt fader til en impone- rende andel af samme gudeverden. Han er den ældst kendte europæiske guddom, og navnet kan angiveligt føres tilbage til indoeuropæisk; den oldgræske form Ζεύς, der udtaltes [zdeús], betyder slet og ret 'gud', og ligger da også til grund for bl.a. det latinske ord *deus* 'gud'.

Da den gamle græske kultur blev integreret med den romerske, blev Zeus typisk paralleliseret med den øverste romerske gud Ju- piter. Zeus var herre på Olympen med særlige gudelige beføjelser over himmel og torden, og han tog angiveligt ofte form af en tyr, når han drog ud for at besvangre gudinder og menneskelige helt- inder. Dermed kan han i dobbelt navneetymologisk forstand side-

stilles med den nordiske gud Týr, hvis navn har samme baggrund og betydning, men beføjelses- og adfærdsmæssigt minder han mere om Thor og især Odin.

Efterhånden som kristendommen gjorde sit indtog i Romerriget, måtte Zeus og hans guddommelige familie trække sig tilbage til Olympen. Dyrkelsen af ham blev formelt østromerne forbudt fra slutningen af 300-tallet, men i visse egne synes den at have fortsat helt op i 900-tallet. En neo-hedensk 'hellenistisk' dyrkelse af den gamle græske gudeverden er genopstået i Grækenland siden 1990'erne og har formentlig et par tusinde tilhængere.

I Danmark har Zeus & Co. næppe nogensinde været dyrket i religiøs forstand, men da den antikke kunst og kultur for alvor vandt frem på vore breddegrader i forbindelse med nyklassicismen (ca. 1750-1850), fik også de antikke guder en romantisk bevågenhed i især lærde danske kredse. Deres indtog i danske stednavne må dog siges at være forblevet ret begrænset af omfang, og det bedst kendte eksempel er nok den midtsjællandske skovridergård Dianalund, opkaldt efter jagtgudinden Diana og kendt fra 1859, der senere gav navn til en stationsby.

Overguden Zeus selv har, så vidt det her har kunnet afsøges, kun lagt navn til nogle ganske få danske veje og gader. I 1920'erne anlagdes et nyt beboelseskvarter i forstadsområdet sydvest for København imellem Hvidovre og Avedøre, hvor de nyanlagte veje generelt fik navne fra den græske mytologi, mens Zeus overtog det eksisterende vejløb igennem området, idet den hidtidige Skelgårdsvej i 1929 omdøbtes til det noget mere prangende *Zeus Boulevard*. Nordvest for Slagelse anlagdes i 1950'erne et sommerhusområde på landsbyen Drøsselbjergs gamle strandmarksjorder ud mod Musholm Bugt, hvor vejene i én del fik navne fra den nordiske mytologi, mens de i naboområdet fik navne fra den

græske – med Zeusvej som det primære vejforløb. Og senest har Olympens guder og helte også inspireret byplanlæggerne i Aalborg Kommune, da de i 1970-80'erne udvidede byen i sydøstlig retning, hvor Zeusvej og Heravej nu er smukt forenede i et græsk-myologisk kvarter mellem Gug og Sønder Tranders. I hvilket omfang disse navngivninger har afstedkommet nogen særlig begunstiggelse for vejenes beboere fra den græske guddom, melder historien imidlertid ikke noget om.

jggj

Æ

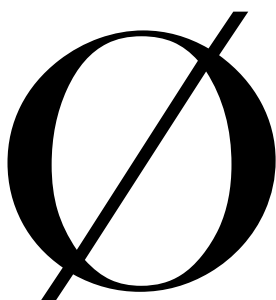
If the task had been to write about words in Old English, there would have been no problem in finding a topic. Even the simplex word *ǣ* has no fewer than four occurrences: a noun meaning 'law, statute', a noun

meaning 'life', a dialect form of a noun meaning 'river, stream' and an interjection meaning 'alas'. Extending the scope to words beginning with *æ*, there are several words that would have been of interest to Bente Holmberg: *æcer* 'acre, ploughland', *ælmesse* 'alms', *æmette* 'ant', *æned* 'duck', *æppel* 'apple', *ærn* 'building, house', *æsc* 'ash-tree', *æscman* 'viking', *æspe* 'aspen-tree' and *ǣwylm* 'spring'. It would probably be advisable to avoid *æned*, since Bente is known to be much more frightened of a flock of ducks than she ever would be of a disgruntled dean or a rampaging Viking.

It is more problematical to find Modern English words beginning with *æ*. Here the field is more limited. Even such a classically orientated authority as the *Encyclopædia Britannica*, which has

retained the old-fashioned version of its own title, has dropped the use of the initial *æ* in the entries beginning with this letter. The *Oxford English Dictionary*, on the other hand, retains the spellings with *æ*, when these are employed by the authors whose words are quoted. Few of these words are particularly appealing, however. Offhand it would be easy to dismiss *ædile* ‘Roman official responsible for building works’, *ægis* ‘shield, protection’, *ægrotat* ‘certificate confirming that a student is too ill to attend an examination’, *Aeneid* ‘Vergil’s epic poem’, and *Æolian* ‘of a harp producing sounds when subjected to a current of air’. Two words are more attractive: *æon* ‘an immeasurable period of time, the largest division of geological time, one thousand million years’ would provide food for thought but not within such a restrictive limit. The final selection is the word *æsthete* ‘one who carries her ideas of beauty into practical manifestation’. This is certainly true of Bente Holmberg. The word *æsthete* was still being spelt in this way in 1914 by Compton Mackenzie. May it long continue to do so with Bente as a living illustration.

gillian

Ødegård blev i middelalderen en betegnelse for en bondegård, som ikke var beboet, og hvis tilhørende jord i bedste fald blev dyrket af naboerne. Ordet er noteret otte gange i den gammeldanske ordbogs seddelsamling, men tankevækkende

nok vedrører de seks eksempler forhold i det nuværende Sverige eller Norge. På dansk grund er ordet rapporteret fra Vestjylland i 1449 og fra Vestsjælland i 1457. Den vestjyske ødegård ligger i Lambæk i Sønder Lem Sogn, Bølling Herred, den vestsjælland-

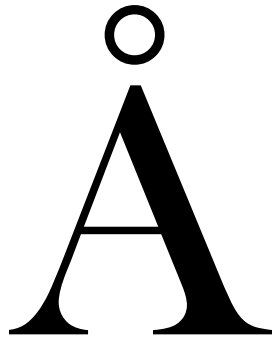
ske omtale dækker både en ødegård i Gerlev og i Blæsinge, begge ved Slagelse. Om den første oplyses, hvilke afgifter den skulle betale, ”vm haz bygder wore”.

Fænomenet er dog ældre i Danmark, men udtrykkes enten ved kombination af adj. gl. *øthe* ’øde’ + substantiv eller ved den tilsvarende latinske konstruktion *curia desolata*. Ødegårde, der igen blev beboede, kunne beholde det negative og for så vidt selvmodsigende navn, og det er baggrunden for, at en halv snes gårde i nyere tid har eller har haft navnet *Ødegård*, hvorfra navnet er vandret videre over i bestanden af efternavne.

Ved den seneste opgørelse i 2005 var der 133 personer med efternavnet *Ødegaard* og 171 med *Ødegaard* som mellemnavn. For stavemåden *Ødegård* var den tilsvarende fordeling 20 over for 11, en fordeling mellem *å* og *aa* der er helt typisk for danskeres valg, når subst. *gård* indgår i deres efternavn.

I 1960’erne blev ordet *ødegård* på ny aktuelt gennem danskernes køb af forladte ejendomme i Sverige (fra 1962 ifølge Pia Jarvads Nye Ord), og sidst i 1960’erne og ind i 1970’erne fik ordet sit videnskabelige gennembrud gennem Det nordiske Ødegårdsprojekt, hvor middelalderens forhold i de nordiske lande var i centrum, og hvor stud.mag. Bente Holmberg gennemtrawlede alle Horns Herreds marknavne på jagt efter øde-indikationer. Ødegårdsprojektets danske sekretær blev herudover uofficielt kaldt fru Ødegård.

berge

som i *Ålen*,
ikke den herfølgeske,
men rappernes: *Ålborg*,
a.k.a. *Ålleren* eller *Dobbelt A*,
genbo til *Nørrenutten* på *Solsiden* af
Klisterkanalen. *A*-andelen i *Aalborg*,
aarhusianer og selv *Aabenraa* klart
distanceret af kattegatbyen *Asaa*.
Arbejdsplads placeret anderswo:
Lorteøen med forlov, ekko fra
natmænds skarntransport,
Djævløen, *Île du Diable*,
Amagerbronx, med amagerkansk
air af *the Big Apple* hinsides *Dammen*,
i modoffensiv *Ønskeøen* med Peter Pan
og eventyrøen *Neverland* i erindring.
Med hilsen og tak for inspiration
fra artikler om *Pærekøbing*,
Nykøbing på Flasker,
Køvenesien,
Nagasaki
&c.
tc

Bidragydere

amh (Anne Mette Hansen)

annlass (Annette Lassen)

beggert (Birgit Eggert)

berge (Bent Jørgensen)

britta (Britta Orlík Frederiksen)

bsp (Bolette Sandford Pedersen) m.fl.

cessat (Charlotte Højme, Ellert Þór Jóhannsson, Simonetta Battista, Sigríður Pétursdóttir, Aldis Sigurdardóttir, Tobba (Þorbjörg Helgadóttir))

gammelt (Peder Gammeltoft)

gillian (Gillian Fellows-Jensen)

gottskálk (Gottskálk Jensson)

gudik (Asgerd Gudiksen)

hovmark (Henrik Hovmark)

jggj (Johnny Grandjean Gøgsig Jakobsen)

jsf (Jytte Sander French)

kkb (Katrine Kehlet Bechsgaard)

krister (Kristen Vasshus)

laurine (Laurine Albris)

lerche (Michael Lerche Nielsen)

nissen (Bo Nissen Knudsen)

pq (Pia Quist)

sandst (Line Sandst)

sejer (Martin Sejer Danielsen)

steenholt (Rikke Steenholt Olesen)

tc (Torben Christiansen)

vogt (Susanne Vogt)